

ТВОРЧА ОСОБИСТІТЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ В КОНТЕКСТІ ЇХ ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Культура як сфера життєдіяльності людини визначає всю систему ціннісних, моральних, світоглядних, естетичних відносин людини; формує цілі, умови, засоби розвитку творчої особистості. Як відомо, особистість стає творчою безпосередньо в ході оволодіння культурою і в процесі подальшої культуротворчості.

Засвоєння культури дозволяє особистості піднятися над повсякденністю і зазирнути в майбутнє. Чим більше індивід увійшов в культуру, сприйняв, пережив, зрозумів її, тим в більшій мірі його особисті цінності відповідають цінностям людським і потребам суспільства, тим в більшій мірі він здатний на творчий розвиток [8].

Теорія і практика естетичного виховання (Н.Крилова, Б.Неменський, В.Бутенко, Г.Шевченко, Б.Юсов, Л.Масол, Е.Белкіна, Н.Миропольська, Л.Виготський, Б.Мейлах, М.Мирецька, О.Оніщенко, О.Шевнюк та ін.) свідчать про об'єктивну необхідність використання різних видів мистецтва та світової художньої культури в роботі зі школярами, що сприяє ефективному формуванню творчої особистості.

Тому мета даної статті – на основі цілісного, системного, культурологічного підходів розглянути творчу особистість старшокласників в контексті їх загальної культури.

Взаємодія людини і культури проявляється, в першу чергу, в процесі засвоєння, прийняття і оволодіння людиною ціннісного світу культури. Існує система ключових людських цінностей, які утворюють змістовну основу суттєвих сил людини. Ця система проявляється в процесі людської діяльності і включає в себе такі цінності: користь, добро, істина, краса тощо. В цілому система ключових цінностей утворює направленість суб'єкта, його уявлення про сенс життя, про місце і призначення людини в світі, дає відповідь на основне питання світогляду.

Кожна епоха, культура, образ життя, соціальна група, по-перше, наповнює цінності творчої особистості конкретно-історичним змістом, по-друге, визначає різну міру універсальних цінностей і, по-третє, формує свої специфічні цінності.

Цілісний і системний підходи до аналізу філософських, психолого-педагогічних проблем розвитку людини приводить до необхідності визначення в такому складному утворенні як культура особистісного базового ядра, загальної основи, загальної культури особистості.

На думку О.Газмана, базовий компонент особистісної культури – це генеральна здібність, яка являється обов'язковою умовою можливості відбору елементів суспільної культури для культури індивідуальної; це здібність людини самостійно виробляти принципи і способи своєї діяльності (інтелектуальної, комунікативної, художньої і т. п.) і соціальної поведінки – готовність і здібність людини до життєвого самовизначення, що дає можливість досягнути гармонії з оточуючим життям [1].

Базова культура особистості – це система ціннісних орієнтацій, духовних потреб, генетичних дарувань, які реалізуються в сприятливих соціокультурних умовах. Педагогічні і філософські дослідження базову культуру особистості розглядають як необхідний мінімум загальних здібностей, її уявлень і якостей, без яких неможлива як соціалізація, так і оптимальний розвиток природних задатків людини [1].

Загальна культура особистості старшокласника складається із інтересів розвиненого інтелекту, широкого художньо-естетичного кругозору, ерудиції, суспільної активності, коректності поведінки, такту, уміння спілкуватися, працювати в колективі, оптимізму, порядності та інших якостей.

Включення загальної культури до переліку основних системоутворюючих понять являється необхідним компонентом сучасних досліджень про людину, її потенціал, творчий розвиток. У кожній людини свій індивідуальний старт розвитку, а засвоєння індивідуумом

знань, вмінь, навичок – не є всією культурою. Тому так гостро і постає питання про педагогічні проблеми залучення людини до культури, рішення процесуальних і змістовних аспектів взаємодії людини і культури.

Головний зміст змін, які відбуваються у сучасній педагогічній науці, заключається у зміні педагогічної парадигми і признання основною педагогічною задачею розвиток творчої особистості школярів. З іншого боку, важливою ознакою творчості слід вважати критерій розвитку людини, людської особистості, людської культури і суспільства в цілому.

Виховання, освіта, формування культури поколінь – це головне завдання і обов'язок загальноосвітньої школи, яка повинна сконцентрувати свої сили не на багатознання, так як без творчих здібностей знання стають лише звичайною інформованістю.

Сучасна філософська і культурологічна думка визначає важливі положення, які використовуються при створенні теоретичної моделі творчої особистості старшокласників, для вивчення шляхів і способів їх розвитку.

Постійний розвиток загальної культури особистості, її природних задатків – це вимога, яку пред'являють будь-якій людині, а особливо творчій, так як саме загальна культура і творча особистість являються тим фундаментом, на якому будується дидактична, виховна, методична, будь-яка творча педагогічна технологія.

Слід відзначити, що навіть при розвинутих у школярів здібностях до творчості, але при низькому рівні загальної культури, їх знахідки, винаходи не дають ні виховного, ні навчального ефекту, а нерідко призводять і до негативного результату. Тому при організації педагогічного процесу формування творчої особистості старшокласників велику увагу слід приділяти таким компонентам як широка загальнокультурна ерудиція, система культурологічних знань та багатий духовний світ.

Духовне життя людини – складний цілісний організм, де всі елементи між собою взаємопов'язані. Узагальнення потреб людини в процесі її пошуку свого специфічного, складного предмета задоволення торкається самих віддалених сторін життя і діяльності, примушує людину “переорювати” багато невідомого, спричиняє роботу тонких механізмів психіки. Ні розум, ні почуття окремо не здатні привести до руху людську активність, направлену на олюднення потенціального багатства суспільства. Об'єднання в цілісну систему проявів розуму і почуттів відбувається не в сфері духу, а в сфері діяльнісного засвоєння людиною дійсності. Критерієм оптимального формування здібностей людини до розумної життєдіяльності являється творча діяльність, творче відношення до життя. В основі повноцінного життя людини лежить творче відношення до нього. Передумовою такого бачення світу являється постійна робота суб'єкта з розвитку своєї особистості. Людина повинна розвивати свій творчий потенціал, прагнути стати творчою особистістю, щоб оточуючий світ явився їй в нових аспектах. Творче відношення до життя – це першооснова, програма діяльності людини, котра дає їй можливість включитися до життєтворчості, що лежить в основі культури життя.

Як вже зазначалось, творчою особистістю стає безпосередньо в процесі оволодіння культурою і подальшої культуротворчості, реалізації в своїй діяльності гуманістичних цінностей, відношення до людини як до мети, а не як до засобу. Тому культуру ми розглядаємо як основу самореалізації творчої особистості. Самореалізація являється творчим актом тоді, коли в її процесі розвиваються дарування, можливості і здібності особистості. Рівень культури особистості – це є результат розвитку творчої особистості, адже творча культура об'єднує знання в області теорії і практики творчості, установки і методологічні принципи творчості, творчі навички і здібності, які і формуються в діяльності і безпосередньо пов'язані з творчим досвідом.

Образний світ мистецтва і світової художньої культури, враження від зустрічей з цікавими людьми, досягнення науки і техніки – все це стає джерелом розвитку фантазії, конструктивної думки, емоційної сфери, перетворюючись в будівельний матеріал для майбутньої творчої діяльності. Тому становлення творчої особистості старшокласників неможливо тільки в предметно-методичних рамках, воно вимагає широкого

загальнокультурного багажу, який весь час збагачується і поповнюється в процесі діяльності, яка вимагає творчості. Наприклад, модульно-розвиваюче навчання, “школи ментальності” і т.п. Можна з повним правом говорити про можливість цілеспрямованого розвитку творчих здібностей старшокласників, їх бажання творити через системне включення їх у творчу діяльність, яка вимагає від них ініціативи, самостійності, відходу від шаблону і стереотипу, розвитку самоаналізу і самооцінки.

Велике значення для становлення творчої особистості старшокласників завжди буде мати їх внутрішня незаспокоєність, самоосвіта і самовиховання, праця над собою. Здібність моделювати і використовувати різні види творчої діяльності проявляються в умінні володіти різними способами творчої художньо-естетичної діяльності, володіти так званим “художнім відчуттям”, яке включає інтерес до світової художньої культури, бажання розвивати свою художньо-естетичну культуру, керуючись при цьому естетичними принципами простоти, гармонії і краси.

Здібність особистості досягнути гармонії, простоти, краси людських відносин характеризує властивість особистості керуватися естетичними критеріями в удосконаленні міжособистісних відносин в процесі колективної творчої діяльності. Формування творчої особистості відбувається шляхом удосконалення всіх складових структури творчої особистості, досягнення органічного взаємозв'язку способів розвитку кожного із компонентів.

Еталон, ідеальна модель структури творчої особистості включає в себе і загальнокультурну підготовленість, захоплення своєю роботою і почуття емпатії і рефлексії.

Таким чином, формування творчої особистості є необхідною умовою організації педагогічного процесу, внаслідок якого у старшокласників розвиваються творчі здібності, виховується творче мислення і творче відношення до дійсності. В зв'язку з тим, що кожному старшокласнику притаманні хоча б деякі риси творчої особистості необхідно звернути увагу на механізми поштовху до формування творчої особистості. На думку М.Поташника, це: індукція творчості від одного школяра до іншого, резонанс – сплеск творчої активності, вплив вчителя як каталізатора в процесі творчої діяльності [7].

Взагалі педагог повинен бути для школярів зразком творчого відношення до своєї роботи, бути самому творчою особистістю. Прикладом може бути досвід великих педагогів В.Сухомлинського і А.Макаренка, для яких характерно: цілеспрямованість в роботі; велика увага духовному світові вихованців; використання творчих видів діяльності, одухотвореність, романтизм, окриленість всіх форм, методів, засобів виховання, їх естетизація; талант, здібності до літературної і публіцистичної діяльності [6].

Слід відзначити, що А.Макаренко грав на скрипці та чудово малював портрети М.Горького та Л.Толстого, а В.Сухомлинський грав на сопілці, писав музику. Узагальнюючи ці положення, зазначимо, що ці педагоги були освіченими людьми, цікавились мистецтвом і були досить талановитими творчими особистостями. Нам імponує їх думка про те, що в навчально-виховному процесі вчитель повинен будувати свою роботу, яка в першу чергу направлена на формування творчої особистості, яка реально формується при постійній і активній участі школярів в соціокультурному процесі. Причому, як свідчать дослідження вищезазначених вчених, найбільш ефективними засобами формування творчої особистості старшокласників володіють мистецтво та світова художня культура, які передають інформацію через художні образи. Для включення особистості в творчу діяльність необхідною умовою являється розвиток образного мислення (фантазія, асоціативність, умовність, творче бачення). Системне спілкування із світовою художньою культурою збагачує естетичний і художній досвід старшокласників, їх творче уявлення і формує мислення, яке являється основою будь-якої творчої діяльності. Взаємодія різних видів мистецтва в процесі вивчення світової художньої культури забезпечує розвиток творчого потенціалу особистості, її становлення як творчої. Основою формування творчої особистості старшокласників засобами світової художньої культури являється виховання естетичного відношення, формування естетичної свідомості. Кожний компонент естетичного відношення

– естетичне сприйняття, естетичне почуття, оцінка, судження, смак, ідеал – визначається діяльністю особистості і викликає суттєві зміни в поведінці, поглядах старшокласників, перетворюючи їх в суб'єкт естетичної діяльності, сприяє розвитку творчих здібностей. Рівень естетичного розвитку особистості визначається її загальною культурою. Світова художня культура в своєму багатстві стилів, напрямків, видів і жанрів як найбільш концентроване вираження через естетичне відношення сприяє формуванню творчої особистості старшокласників. Важливим компонентом структури творчої особистості старшокласників являється їх естетичне сприйняття, вміння перетворювати оточуючий світ за законами краси. Естетичне почуття орієнтує і підтримує творчі сили й прагнення особистості. Завдяки отриманому естетичному досвіду і удосконаленню естетичного смаку у старшокласників зростає бажання творити.

Формування творчої особистості старшокласників неможливо без культури мислення, емоційно-естетичного сприйняття. Саме ці якості пробуджуються і активізуються в процесі творчого спілкування з художніми творами діячів мистецтва всіх епох історико-культурного розвитку людства. Світова художня культура сприяє становленню гармонійної цілісності всіх людських здібностей, розвитку чуттєвості і придбанню універсального людського досвіду. Роль емоційного фактора в процесі формування творчої особистості визначається Л.Виготським [2]. Для вирішення актуального завдання–формування творчої особистості, всебічного розвитку духовно-естетичних здібностей світова художня культура активно нарощує свій евристико-спонукальний естетичний потенціал. Світова художня культура, конденсуючи в собі продуктивно-творчу енергію, являється фактором пробудження потреби в творчості, в узагальненні всіх людських здібностей [5]. Світова художня культура удосконалює культуру мислення і почуттів, розкриває якості, необхідні в будь-якій сфері творчої діяльності. Новим типом внутрішніх зв'язків світової художньої культури і науки являється евристичне спілкування, яке допомагає виявити різносторонні і сутнісні сили творчої індивідуальності. Розвиток естетичної культури–необхідний момент будь-якої творчої діяльності. Творчість вимагає від людини всебічного і гармонійного розвитку, естетичної розвиненості особистості, здібності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси, що і являється необхідною умовою і показником гармонійного духовного світу творчої людини.

Цілеспрямований вплив на формування творчої особистості у всіх сферах її діяльності–одне із головних завдань художньої культури, вирішенню якого підпорядковані всі її елементи.

Б.М. Неменський підкреслює, що із завдань реального розвитку суспільства, поставлених перед школою, вирішуються два простих дидактичних завдання: передача досвіду знань і досвіду навиків, а два інших – передача творчого досвіду і досвіду емоційно-ціннісного відношення до світу не вирішується, хоча досвід творчості, так як і розвиток людської чуттєвості – базис формування творчої особистості – не передається, не наслідується через знання і навички. Для вирішення цих проблем окрім науковості необхідно ще передбачати і художність. Тоді виникає, як один із основних і рівноправних методів пізнання, шлях засвоєння змісту через його переживання–шлях мистецтва і світової художньої культури [6].

На думку Г. Шевченка, всі види мистецтва в процесі вивчення світової художньої культури забезпечують цілісність пізнавальних, виховних завдань, формування естетичного відношення до життя, праці, світової художньої культури, значно підвищує творчі можливості старшокласників, що дає право говорити про коректне використання комплексу мистецтв на заняттях із світової художньої культури. Естетичне сприйняття різних видів мистецтва спільним має те, що пов'язано “загальністю” художнього образу. В результаті сприйняття художнього образу, створеного різними видами мистецтва, формуються образи-уявлення, психологічною основою яких, за Б.Ананьєвим, являється взаємодія першої і другої сигнальних систем. Образи-уявлення в області літератури, музики, образотворчого

мистецтва в процесі вивчення світової художньої культури інтегруються в нову художню цілісність, в новий художній образ [9].

Комплексність і різнобічність впливу світової художньої культури забезпечується завдяки різноманіттю її функцій: пізнавальної, соціальної, виховної, оціночної, комунікативної, гедоністичної, естетичної. Світова художня культура в своєму багатстві видів і жанрів, стилів і напрямків являється каталізатором всіх творчих потенцій особистості, здатна пробудити суто особисті, специфічні якості людини, сприяти її індивідуальному розвитку як творчої особистості.

Вплив світової художньої культури завжди вимагає від особистості співтворчості, активного естетичного реагування, розуміння її цінності [10].

Слід відзначити, що в сучасних дослідженнях з проблем взаємозв'язку мистецтва і творчого розвитку особистості, світової художньої культури і формування творчої особистості в педагогічному процесі значне місце приділяється взаємодії мистецтв, комплексному впливу світової художньої культури на особистість (Г. Шевченко, Б. Юсов та ін.). Так, Б. Юсов вивчає проблеми взаємодії і інтеграції мистецтв в поліхудожньому розвитку [3]. Він розрізняє поняття “взаємодія” і “інтеграція”. На його думку, комплекс мистецтв—це спосіб організації художнього виховання, формування творчої особистості школярів. Для ефективності процесу формування творчої особистості старшокласників велике значення має і процес самовиховання, який упорядковує всі зовнішні впливи на особистість, цілеспрямовано формує культуру поведінки, розвиває творчий потенціал і творчі здібності [3].

С. Елканов вважає, що предметом естетичного самовиховання людини являється її естетична свідомість, яка включає коло естетичних уявлень, понять, поглядів, досвід естетичних переживань. Естетична свідомість в контексті естетичного самовиховання старшокласників включає такі основні компоненти: естетичні смаки; естетичний ідеал; ціннісні орієнтації особистості [4].

Таким чином, проведені дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Старшокласники загальноосвітніх шкіл не мають цілеспрямованого досвіду спілкування із світовою художньою культурою, яка володіє цілим арсеналом засобів розвитку їх загальної, естетичної культури та сприяє ефективному формуванню творчої особистості.

2. Процес естетичного самовиховання ставить перед старшокласниками такі завдання: збагатити коло своїх естетичних понять і уявлень; виховувати естетичні почуття і переживання; формувати естетичні уміння і навички, що сприяє ефективному розвитку особистості як творчої.

3. Художньо-естетичний досвід кожного старшокласника являється фундаментом його індивідуального розвитку як творчої особистості.

Проведені дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. До подальших напрямків наукових пошуків можна віднести розвиток педагогічної майстерності вчителя як організатора процесу формування творчої особистості учня.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базовая культура личности: теоретические и методические проблемы. Сб. научн. тр. / Под. ред. О.С.Газмана. – М.: Изд. АПН СССР, 1989. –150 с.
2. Выготский Л.С. Психология искусства / Под. ред. М.Г.Ярошевского. – М.: Педагогика, 1987. – 175 с.
3. Взаимодействие и интеграция искусства в полихудожественном развитии школьников / Под. ред. Г.П.Шевченко. – Ворошиловград, 1990. –175 с.
4. Елканов С.Б. Основы профессионального будущего учителя: Учебное пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1989. – 189 с.
5. Искусство и творческая деятельность / Отв. ред. Мазепа. – Киев: Наукова думка, 1979. – 189 с.
6. Неменский Б.М. Дидактика глазами художника / Педагогика. – 1996. – №3. – С.19–24.

7. Поташник М.М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт: Пособие для учителя. – К.: Радянська школа, 1988. – 189 с.
8. Культура жизни личности: Проблемы теории и методологии социально-психологического исследования / Л.В. Сохань, В.А. Тихонов, Е.А. Донченко и др. – К.: Наукова думка, 1988. – 192 с.
9. Шевченко Г.П., Євтух М.Б. Взаємодія мистецтва в світлі духовної культури майбутнього вчителя / Проблеми формування загальнолюдських цінностей в процесі психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя. Зб. доп. міжнар. наук.-практ. конф. 26–30 червня 1991. – Вінниця, 1991. – С.130–133.
10. Шевченко Г.П. Эстетическое воспитание в школе: Учеб.-метод. пособие. – К.: Радянська школа, 1995. – 144 с.

УДК 371. 036

І.І. Чепела

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У СИСТЕМІ КУЛЬТУРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність даної статті зумовлюється необхідністю пошуку нових ефективних засобів формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. За дослідженнями науковців виявлено недостатній рівень розвитку ціннісних орієнтацій. Превалюють фізичні цінності (А. Донців). Відбувається переоцінка тих норм, що склалися за комуністичного ладу. Проте під впливом засобів масової інформації (Н. Ганнусенко) та низьким рівнем духовного розвитку (не читання класичної літератури, мала обізнаність з мистецтвом та ін.), ця переоцінка перетворюється на формування нових норм, досить специфічних у своїй природі. Тому доречним є вивчення формування ціннісних орієнтацій студентської молоді у системі культуротворчої діяльності.

Молодь – це одна з основних суспільних рушійних сил. Залежності від її світоглядної позиції буде здійснюватися розвиток держави. Стрімкий розвиток технократичних процесів, посилення інтересу до гуманітарного знання на сучасному етапі соціогенезу не забезпечують необхідного культурного становлення особистості, що значною мірою пов'язано з необхідністю розвитку нових технологій виховання, спроможних сформувати високорозвинені морально-духовні ціннісні орієнтації студентської молоді сьогодення.

Проблема формування ціннісних орієнтацій ніколи не втрачала своєї значущості. Її дослідженню присвячені роботи науковців: І. Беха, Л. Виготського – вивчення психологічних засад ціннісних орієнтацій у структурі особистості, В. Бутенка – формування ціннісних орієнтацій у процесі естетичного виховання, О. Сухомлинської, В. Постоного – орієнтація молодого покоління на втілення в життя національної ідеї і продовження української культурно-історичної традиції виховання та ін.

Мета даної статті полягає в аналізі ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді, що формуються у системі культуротворчої діяльності.

За результатами теоретичного дослідження визначено, що відповідно до стратегії розвитку сучасної освіти психолого-педагогічна наука ставить за мету виховання всебічно і гармонійно розвинену особистість, яка передбачає розвиток її ціннісно-сислової сфери, тобто ціннісних орієнтацій. Ціннісні стимули торкаються особистості, структури самосвідомості, особистісних потреб. Без них немає ні розуміння суспільних інтересів, ні справжнього самоствердження людини.

На рівні особи цінність – це “якісний стан глибини усвідомлення призначення свого “Я”: бути духовно вільним, нести добро через активне неприйняття обмеженості свободи вибору ідеалу і права на власне бачення смислу та служіння вищій ідеї” [3, 52]. Іншими словами, “цінність є основою вибору суб'єктом цілей, засобів, результатів та умов